

ПРИСЛІВНИКОВА ТЕРМІНОЛОГІЯ В ТЛУМАЧНІЙ ЛЕКСИКОГРАФІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

© Томіленко Л. М., 2012

У статті розглянуто питання про частиномовну належність термінів. Досліджено місце та роль прислівникової термінології в тлумачній лексикографії української літературної мови.

Ключові слова: українська мова, лексикографія, термінологія, прислівник.

The article describes issue of belonging terms to parts of speech. The place and role of terminology in explanatory lexicography of the Ukrainian language was investigated.

Key words: Ukrainian language, lexicography, terminology, adverb.

У лінгвістичних працях побутує досить поширена думка про іменниковий характер термінології, якої дотримуються деякі вчені й до сьогодні. Зокрема, ще О. О. Реформатський указував на те, що визначальною ознакою для термінологічної лексики є її належність до категорії іменника. Однак учений не заперечував можливості позначати поняття наукової сфери й іншими частинами мови, зауважуючи, що вони залучаються до термінологічних словників, якщо їх не можна замінити синонімічними іменниками [1]. У монографії «Науково-технічний прогрес і мова» за ред. В. М. Русанівського наголошується, що характерною ознакою терміна «...є його майже виключна належність до лексико-граматичного класу іменників» [2, с. 81]. Проте, як і в праці О. О. Реформатського, підтверджується думка про наявність серед термінів дієслів, прикметників, прислівників.

Інший погляд на частиномовну належність термінологічної лексики зустрічаємо у В. П. Даниленко, яка стверджує, що граматичним «фондом» термінології «...є повнозначні слова: іменники, прикметники, прислівники, дієслова» [3, с. 37]. У своїх роботах дослідниця чітко доводить здатність інших частин мови виконувати функції термінів.

У праці «Українське термінознавство» вітчизняних науковців Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк [4] наводяться приклади термінів, які є не тільки іменниками, а й прикметниками, дієсловами, рідше прислівниками.

У сучасних термінологічних дослідженнях мовознавці переважно дотримуються другого погляду, описуючи у своїх розвідках спеціальну лексику, що належить до різних частин мови, зокрема й до прислівників. Це, наприклад, праці Л. Симоненко, Л. Туровської, С. Булик-Верхоли, В. Пілецького та інших термінознавців.

У реєстрах багатьох термінологічних і тлумачних словників також досить поширені не лише терміни-іменники, а й слова інших повнозначних частин мови (виняток становлять тільки займенники та числівники).

Для підтвердження думки про придатність, крім іменників, позначати спеціальні поняття й інших частин мови, ми обрали прислівникову термінологію, зафіксовану в Словнику української мови в 11 томах (СУМ-11) і Словнику української мови у 20 томах (СУМ-20) як найбільших академічних працях української тлумачної лексикографії попереднього й теперішнього століть. На відміну від прикметників, прислівники-терміни не утворюють термінологічних словосполучень і тому можуть розглядатися як окремі, не пов'язані з іменниками, одиниці певної терміносфери. Таким чином, мета нашої статті полягає в тому, щоб показати поширеність прислівникових термінів у

мові на основі дослідження реєстрів великих загальнономовних лексикографічних праць і виявити галузі, у яких ці одиниці найуживаніші.

Для здійснення цілісного аналізу обраної лексики було використано комп'ютерну версію Словника української мови в 11 томах, що є аналогом відповідного паперового варіанта, та електронний Словник української мови у 20 томах, перший том якого вийшов друком у 2010 році.

Дослідження реєстру СУМ-11 показало, що прислівники-терміни займають у його складі близько 1,6% від усіх поданих прислівників (всього їх у словнику понад 6 тис.). Це в основному відприкметникові утворення із суфіксом -о. Найбільше прислівникової термінології зафіксовано в складі таких галузей знань:

1) математики: *алгебраїчно, алгебрично, арифметично, від'ємно, геометрично, математично, перпендикулярно, планіметрично, сферично* тощо;

2) лінгвістики, літературознавства: *граматично, евфонічно, етимологічно, метафорично, морфологічно, орфоепічно, предикативно, публіцистично, риторично, синтаксично, стилістично, текстологічно, філологічно* тощо;

3) біологічних наук: *аритмічно, біологічно, вегетативно, генетично, партеногенетично, репродуктивно, рефлекторно, фізіологічно* тощо;

4) суспільно-економічних наук: *історично, ліберально, матеріалістично, монопольно, регресивно, рентабельно, самодержавно, сепаратно, соціалістично* тощо.

Окрему групу термінів у СУМ-11 становлять непохідні прислівники, що мають самостійні, незалежні від прикметникових, значення. Сюди належать іншомовні слова з музичної та поліграфічної галузей.

У музикознавстві – це назви музичних темпів, способів, манери виконання музичних творів і т. ін.: *адажіо* (повільно, протяжно), *алегретто* (помірно швидко), *анданте* (повільно, плавно), *кантабіле* (співучо), *крецендо* (поступово збільшуючи силу звуку; дедалі гучніше), *легато* (плавно переходячи від однієї ноти до іншої), *піанісімо* (дуже тихо, ще тихіше, ніж піано), *піано* (тихо), *форте* (сильно, гучно), *фортисімо* (дуже сильно, гучно, голосніше, ніж форте) тощо.

Поліграфічні терміни, подані в СУМ-11, уживаються на позначення назв форматів, наприклад: ІН-КВА́РТО, *присл.* У четверту частину аркуша (про формат книжки, журналу, рукопису); у чверть. ІН-ОКТА́ВО, *присл.* У восьму частину аркуша (про формат книжки, журналу, рукопису); у вісімку. ІН-ФО́ЛІО, *присл.* В аркуш, зігнутий навпіл (про формат книжки, журналу).

В електронному варіанті Словника української мови у 20 томах міститься близько восьми тисяч прислівників. Терміни становлять 1,2% від загальної їх кількості. Але порівняно із СУМ-11 їх кількість збільшилася вдвічі. Термінів-прислівників, що утворені від прикметників, найбільше нараховують такі галузі:

1) лінгвістика: *артикуляційно, аспектологічно, гіперонімічно, гіпонімічно, лексикографічно, лексично, фразеологічно* тощо;

2) медицина: *внутрішньовенно, внутрішньоклітинно, внутрішньом'язово, внутрішньосерцево, спазмолітично* тощо;

3) біологічні науки: *анатомічно, апогамно, внутрішньоклітинно, генотипно, небіогенно* тощо;

4) математика, фізика, хімія: *алгоритмічно, баріцентрично, баріонно, внутрішньомолекулярно, гідролітично, дифузно* тощо.

Із самостійними значеннями в СУМ-20 також зафіксовано прислівники-терміни, що належать до музичної сфери (АЖИТА́ТО, *присл., муз.* Збуджено, схвильовано; АНДАНТИ́НО, *муз. 1. присл.* Повільно, дещо швидше, ніж анданте (про темп виконання музичного твору); АНІМА́ТО, *присл., муз.* Натхненно, жваво; АПАСІОНА́ТО, *присл., муз.* Пристрасно, натхненно (про характер виконання музичного твору або його частини); ВІВА́ЧЕ, *муз. 1. присл.* Швидко, жваво (про темп виконання музичного твору, швидший від алегро, але повільніший від престо); ВІ́ВО, *присл., муз.* Жваво, швидко (про темп виконання музичного твору, близький до віваче); ЕЛЕВА́ТО, *присл., муз.* Піднесено; ПРЕСТИСИ́МО, *присл., муз.* Надзвичайно швидко (про темп виконання музичного твору); РИТЕНУ́ТО, *присл., муз.* Стримано, сповільнюючи темп, порівняно з основним темпом музичного твору тощо).

Отже, проаналізований матеріал переконливо засвідчує придатність не лише іменників, а й інших повнозначних частин мови, зокрема прислівників, виконувати функції термінів. Навіть у загальномовних тлумачних словниках, у яких фіксуються тільки найпоширеніші терміноодиниці, що вживаються в мові, терміни-прислівники у складі багатьох галузей знань займають вагоме місце і є не лише поодинокими відприкметниковими утвореннями. Більше того, у деяких наукових сферах, наприклад у музикознавстві, виступають ще й одними з основних понять.

1. Реформатский А. А. Мысли о терминологии / А. А. Реформатский // *Современные проблемы русской терминологии*. – М. : Наука, 1986. – С. 163–198. 2. *Науково-технічний прогрес і мова* / [відп. ред. В. М. Русанівський]. – К. : Наук. думка, 1978. – 196 с. 3. Даниленко В. П. *Русская терминология: опыт лингвистического описания* / В. П. Даниленко. – М. : Наука, 1977. – 246 с. 4. Панько Т. І. *Українське термінознавство : [підручник]* / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Л. : Світ, 1994. – 216 с.